

חזון העצמות היבשות (לשבת חוה"מ)

שבת זאת היא שבת חול המועד פסח. כמליצתו של ש"י עגנון, השבת מכניסת אורחים היא, ומוסרת לחג את הזכות לקרוא בתורה ובהפטרה טקסטים הנוגעים למועד, במקום לקרוא את הפרשה שאמורה הייתה להיקרא על פי הסדר הרגיל. בעקבות כך, רוצה אני להזמין את הקורא להתלוות אתי ולעיין יחד איתי בהפטרה, בפרק קלאסי מספר יחזקאל, חזון העצמות היבשות (יחז' לז).

בפרק זה נלקח הנביא בחזונו אל בקעה מלאה עצמות יבשות. במצוותו של הקב"ה מנבא אליהם הנביא: "הֲנֵה אֲנִי מְבִיא בָכֶם רוּחַ וְחַיִּיתֶם, וְנָתַתִּי עֲלֵיכֶם גְּדִים וְהַעֲלֵתִי עֲלֵיכֶם בָּשָׂר וְקִרְמֵתִי עֲלֵיכֶם עוֹר וְנָתַתִּי בָכֶם רוּחַ וְחַיִּיתֶם וַיִּדְעוּתָם כִּי אֲנִי ה'". והנביא רואה בהגשמת החזון. העצמות היבשות הפכו שלדים, ואחר כך גופות, אולם, עדיין חסר בהם הרוח. והנביא מתנבא אל הרוח: "מֵאַרְבַּע רוּחוֹת בָּאֵי הָרוּחַ וַפָּחִי בְּהַרְוָגִים הָאֵלֶּה וַיְחִיּוּ". והרוח שומע לקול ה', "וַיָּתְבוּא בָהֶם הָרוּחַ וַיְחִיּוּ וַיַּעֲמֵדוּ עַל רַגְלֵיהֶם חֵל גָּדוֹל מְאֹד מְאֹד".

* * *

נעזוב בשלב זה את ההפטרה ונפנה לנושא אחר, לכאורה בלתי קשור אליו. כוונתי להמנון הלאומי: "התקווה". יותר מפעם אחת נתקלתי בהתנגדות חרדית להמנון זה שנבע מהיחס אל הציונות. אולם, לפעמים הייתי עד להסתייגות ציונית-דתית. שליח ישראלי, ממנו למדתי רבות, הגיע פעם לגולה בה גדלתי. שמעתי אותו שר את התקווה עם שינוי קטן אך משמעותי. במקום "להיות עם חופשי בארצנו" הוא שר "להיות עם קודש בארצנו", וכך נתן משמעות חדשה להמנון. שינוי זה הרשים אותי מאוד, אולם עד מהרה הסתייגתי ממנו. על המילה "חופשי" לא רציתי לוותר. היא מהווה המוקד החשוב ביותר של הציונות וערך אנושי ודתי עליון. אולם, עד מהרה הבנתי שיש בגישתו שגיאה עמוקה יותר. הוא לא הבין את ההמנון.

"התקווה" נכתב על ידי נפתלי הרץ אימבר. אולם ארשה לעצמי לומר שלא הוא כתב, מישהו מלמעלה כתב את ההמנון דרכו, כשהוא לא היה בהכרח מלאה. וכל זאת למה? התשובה נמצאת בהפטרה שלנו.

הנביא רואה את חזון העצמות היבשות. ועם סיום החזון הוא שומע את קולו של הקב"ה המדבר אליו: "וַיֹּאמֶר אֵלַי: בֶּן אָדָם הֵעֲצֹמֹת הָאֵלֶּה כֹּל בֵּית יִשְׂרָאֵל הֵמָּה הֵנָּה אֲמָרִים יָבֹשׁוּ

עֲצֻמוֹתֵינוּ וְאֶבְדָּה תִקְוָתֵנוּ נִגְזְרָנוּ לָנוּ" (לו', יא). הקב"ה בא בטענות אל בני ישראל. למה אתם אומרים "יבשו עצמותינו ואבדה תקוותנו"? לטענה זאת אנו עונים בהמנון: "עוד לא אבדה תקוותנו!". אינני יודע עם אימבר היה מודע לעובדה זאת. על כל פנים אין ספק בעיני, שהשפה תיווכה כאן בין הנביא לבין המשורר, בין מסורת העבר לבין ההווה וחזון העצמות היבשות הוא המשמעות העמוקה של ההמנון. אינני חושב שניתן לחשוב על ההמנון מופלא יותר. אינני חושב שניתן לחשוב על ההמנון "דתי" או חרדי יותר!

* * *

באחד הבתים "הנסתרים" של "התקווה", בית שאין אנו שרים, כותב אימבר: "כי רק עם אחרון היהודים – גם אחרית תקוותנו". פעמים לא מעטות הרגישו היהודים את הרגשת "אחרית תקוותנו". דוגמה בולטת ביותר מצויה בנאומיו של אלעזר בן יאיר במצדה. דבריו של בן יאיר הם ההמנון לחרות: "אשרי הנופלים בקרב כי מתו בהילחמם בעד חירותנו ולא במוכרם אותה... ומות נמות בטרם נהיה עבדים לשונאינו, ובני-חורין נשאר בעזבנו את ארצות החיים" (יוסף בן מתתיהו, תולדות מלחמת היהודים, ספר ז', פרק ח). אולם, יש רעיון נוסף בדברי אלעזר: "כי חתם את גזר דינו על זרע היהודים" והוא מוסיף בייאוש "בושנו מכל תקוותנו". בן יאיר מת מות גיבורים, אך עם ההרגשה שזה סופם של "זרע היהודים", "אבדה תקוותנו" של העם היהודי. לאור ייאושו של אלעזר בן יאיר, מבינים אנו את גדולתו של בן דורו, רבן יוחנן בן זכאי, שלמרות החורבן בחר בתקווה והמשיך את מלחמת הקיום. את זאת עשה על ידי יבנה וחכמיה. כמה סמלית היא העובדה, שלפי התיאור התלמודי, תלמידי רבן יוחנן בן זכאי, רבי יהושע בן חנניה ורבי אליעזר בן הורקנוס, מוציאים את רבם מירושלים הנצורה, בארון מתים. מארון המתים, לכאורה, תתעורר התחייה של העם.

נאומו של אלעזר בן יאיר הוא דוגמה טרגית לאבדן התקווה ומועקת המוות הקרבה. האמנם יכלו הקצטניקים אסירים המעונים באושוויץ, שרק שק עור כיסה על עצמותיהן היבשות, לשמור על זיק תקווה. האם מותו של העם לא היה ברור? מי שלא היה בפלנטה האחרת אינו יכול לענות לשאלה זאת. הפרטיזנים היהודים היו שם, וענו על כך: "על נא תאמר הנה דרכי האחרונה". גם אלה שבמותם כתבו "יהודים, נקמה" היו בטוחים בעתיד. הם סרבו לקבל את קביעת המוות של העם, למרות שכל בר דעת היה מקבל זאת.

הדוגמה הראשונה של דיאגנוזה זאת מתועדת במצרים. באֶסְתֵּלָה, כתובת חרותה על אבן והו מתפאר פרעה מֶר-נְ-פֶתַח על נצחונו המוחץ במסעו בארץ ישראל: "ישראל חרבה זרע אין לה". זאת הפעם הראשונה בה מופיע השם ישראל בכתובת זרה. לפי הכתובת היא הייתה אמורה להיות גם הפעם האחרונה. אירוני הוא, שאבן זאת היא האטרקציה של התיירים

מ"זרע ישראל" הבאים לקרוא, יותר משלושת אלפים שנה מאוחר יותר, את "תעודת הפטירה" שלהם. המת עונה "הנני".

* * *

המנון התקווה מהווה דרישה לעמידה אבסורדית, להמשיך להאמין בעתיד כאשר שמים מכוסים בעננה מחשיכים את אור היום. התקווה מהווה דרישה לאדם להאמין, אך היא מהווה גם מחאה. אחרים ימשיכו את המפעל, ובהם אנו נחיה. כאשר יום נפגעים אנשים ומשפחות שלמות מאבדות את שמחת החיים ולפעמים אף את טעמם, מהווה "התקווה" דרישה חיונית מכולנו. הנביא מנבא בשמו של הקב"ה: "הִנֵּה אֲנִי פֹתֵחַ אֶת קְבֻרֹתֵיכֶם וְהֶעֱלִיתִי אֶתְכֶם מִקְבְּרֹתֵיכֶם, עַמִּי, וְהִבֵּאתִי אֶתְכֶם אֶל אֶדְמַת יִשְׂרָאֵל".

הפטרה תאומה להפטרנו, ההפטרה של חול המועד סוכות, אותה נקרא בדיוק בעוד חצי שנה, לקוחה מהמשך נבואותיו של הנביא יחזקאל (פרק לח). היא מהווה המשך טרגי לנבואת העצמות היבשות. אסור לנו באיסור מוחלט לנסות ולקרוא בנבואות את העתיד. ולמרות זאת אי אפשר שלא להתרשם מדברי הנביא הרואה לפניו אויבים הבאים "אֶל אֶרֶץ מְשׁוּבֶּבֶת מִחֶרֶב מְקֻבָּצֵת מְעַמִּים רַבִּים, עַל הָרִי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָיוּ לְחֶרֶב תָּמִיד, וְהָיָא מְעַמִּים הוֹצָאָה וַיָּשְׁבוּ לְבִטָּח פְּלִם". הנבואה מדברת על עם "משובב מחרב" - עם שבניו פלטים מחרב, וחולם "באופן אובססיבי" על שלום. והאויב מתנפל עליו ומקיז את דמו. הנבואה מסתיימת בחזון סופי של שריפת כל כלי הנשק (יחזקאל לט, י): "וְלֹא יִשְׂאוּ עֲצִים מִן הַשֵּׁדָה וְלֹא יִחָטְבוּ מִן הַיַּעְרִים, כִּי בִנְשָׁק יִבְעֲרוּ אִשׁ". זאת היא התקווה של ההמנון, תקוותנו האחרונה הנראית עדיין אבסורדית. תקווה של תחייה, ושל אחרית הימים ללא מלחמות.